

Imants Lancmanis

Cicerona balvu saņemot

1973. gadā Rundāles pilī ienāca kāds ļoti nopietns vīrs, ar skarbiem sejas vaibstiem, koncentrētu, caururbjošu skatienu, ar īsiem, uz pieres sasukātiem matiem. Tomēr tūlīt jāprecizē – viņš bija no balta marmora un uz bistes pakājes stāvēja iekalts “CICERONE”. Ap 1780. gadu to bija darinājis itāļu tēlnieks Džuzepe Pizani, atveidojot mūsu ēras 1. gadsimtā darinātu portretu Ufici galerijā Florencē, kas tolaik tika uzskatīts par Cicerona portretu.

Ja arī visi zināmie Cicerona tēlnieciskie portreti tapuši kādu gadsimtu pēc viņa nāves un drīzāk rāda pēcnācēju cieņpilnos priekšstatus par šo personību, tad viņa darbi iegājuši vēsturē, nezaudējot savu tiešumu, asumu un piemēra lomu; šis lielais orators un politiķis pieder pašiem dzīvīgākajiem antīkās pasaules tēliem.

Marks Tullijs Cicerons dzīvoja laikā, kad Romā veidojās mūsdienu civilizācijas pamati, demonstrējot kā piemērus nākamībai visus iespējamus sabiedrības uzbūves, sociālās kārtības un kultūras gadījumus. Tur ietilpa gan republikānisms, tautvaldība un sociālās idejas, gan autokrātiska diktatūra, gan aristokrātijas un pūļa pretstatījums, reformu teorija un prakse, šķiru cīņa un revolūcija.

“Budžetam jābūt sabalansētam, valsts parādu jāsamazina, sabiedrības kalpu uzpūtība ir jāmazina un jākontrolē.” Tas teikts 55. gadā pirms mūsu ēras. Šķiet, ka šie Cicerona vārdi varētu skanēt no mūsdienu Saeimas vai kāda cita parlamentāra veidojuma tribīnes.

Patiesi, kopš Cicerona laika maz kas tapis pilnīgi no jauna, toties viss ticis atkārtots un variēts. Romieši lika pamatus ne tikai valsts pārvaldes formām, likumiem, bet arī analītiskai, izsvērtai attieksmei pret sabiedrības pastāvēšanas iespējām. Turklāt to izdevās veikt cilvēka iekšējās pilnveidošanās ietvaros, laikā, kad kristietība vēl nebija nākusi ar savu lielo dāvanu cilvēcei – rast drošu balstu dvēseles tieksmei uz apskaidrību, žēlsirdību un tuvākā mīlestību. Ciktāl tikums var sakņoties pašā cilvēkā, ārpus blakus pastāvošas atskaites rāmjiem? Cicerona darbība ne tuvu nav uzskatāma par tīras morāles un tikumu vadītu, viņa oratora talants galvenokārt bija lietots politisko mērķu sasniegšanai.

Romas valsts tās dažādajās formās pastāvēja gandrīz tūkstoš gadu, vispirms kopš 509. gada kā republika, kuras gals nāca līdz ar Jūlija Cēzara diktatūru, kas savukārt aizsāka autokrātiskas Romas impērijas veidošanos. Kristietības pieņemšana nespēja glābt tās norietu, 476. gads nesa impērijas sabrukumu barbaru iebrukuma priekšā.

Uz tūkstošgadu fona nupat svinētie Latvijas simts gadi nešķiet daudz, taču tieši tas ir daudzsološi. Ikkatra valsts piedzimst, aug, briest, lai pēc tam sāktos tās vītums un lēna sabrukšana. Latvijai tātad viss vēl priekšā, ne tikai atgriešanās savā pelnītajā vietā Eiropas valstu vidū pēc zaudētā pusgadsimta, tai priekšā vēl īstais briedums. Kas var būt labāks par cerību! Tomēr jaunieša statuss Latvijas valstij nenozīmē obligātu izaugsmes spraigumu, gara možumu un enerģijas pieplūdumus. Uz to ir jātiecas un jāstrādā. Latvijai 100 gadu laikā nācies ātrā tempā izskriet cauri vairākām Romas tipa formācijām, ieskaitot gan republiku, gan autoritāru režīmu, pat gribētos vilkt analogijas ar barbaru pūļiem, kas sagrauva lielo Romas valsti un tās civilizāciju. Bet ir kāda svarīga atšķirība, – ja barbaru iebrukums Romā nozīmēja tās galu, tad Latvijai tas kļuva par pārbaudījuma akmeni, uz kura kārtējo reizi uzasinājās tautas izdzīvošanas spējas.

Šobrīd mēs pārdzīvojam tādu republikānisma un demokrātijas attīstības fāzi, kad partiju cīņu un savstarpējo attieksmju situācijas liek domāt, ka atkal atrodamies Romas senātā. Gribas atcerēties vārdus, ko 63. gadā p. m. ē. teica Cicerons. Tā bija slavenā runa, brīdinājums par Sergija Lūcija Katilīnas sazvērestību, kas sākas ar vārdiem: *Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?* (cik ilgi, Katilīna, tu pārbaudīsi mūsu pacietību?)

Katilīnas vietā mēs varam likt dažādu mūsu politiķu uzvārdus. Šī brīža valdības veidošanas process patiesi ir kā ilustrācija Cicerona laika politiskajām cīņām, kaut arī tagad tās notiek ar mazāku pārliecinātību un daiļrunas talantu. Šajās dienās, kad varam vērot politiķu cīkstēšanos, intrigas, svārstības un nekonsekvenci, ļoti piemērots būtu arī otrs slavenais Cicerona teiciens – *O tempora, o mores!* (Ak, laiki, ak, tikumi!) Un tomēr, pēc analogijas ar līdzīgu situāciju Cicerona laikā, vismaz diktatūra mums nedraud...

Bet lai nu paliek politika. Varu justies laimīgs, ka esmu savlaicīgi izbēdzis tās valgiem un varējis pievērsties citam Romas pienesumam pasaulei – tās kultūrai un mākslai. Cicerons pieredzēja, ka viņam apkārt tapa ne vien spoža literatūra, bet arī visu laiku izcilākā arhitektūra, tēlniecība, glezniecība, dekoratīvā māksla, kas ir apzīmējusi visus nākošo gadsimtus. Līdz pat mūsu dienām mākslas attīstības svārstības ir pastāvējušas kā cikliska nomaiņa starp grieķu-romiešu kanoniem un mēģinājumiem tai pretstatīt atšķirīgu, klasisko ideālu noliedzošu mākslas sistēmu. Renesanses māksla ir tieši izaugusi no klasiskā mantojuma, bet jo vairāk 18. gadsimta klasicisms ar akadēmisku centību kopēja visu, ko varēja atrast Romas drupās vai atklāt zem Pompeju pelniem.

Mūsdienās mēs atrodamies klasikas nolieguma apogejā, pēc tam, kad 20. gadsimtā mākslas attīstības glābiņš divreiz tika meklēts antīkajā mantojumā. Pirmoreiz tas notika laikā pēc jūgendstila, ap 1910. gadu, un otrreiz 30. gados, kad romiskais diženums atkal labi atbilda autoritāro ideju ietvaram: nokļuvis kādā Alberta Špēra projektētā Trešā Reiha ēkā, Cicerons starp doriskajām kolonnām justos kā mājās. Pat šī ēka, kurā mēs atrodamies, bijušais Kolhoznieku nams, nav iedomājams bez klasiskās ordera arhitektūras sistēmas, pat ja kolonnām pievienotas tautiskas rozetes un vainadziņi. Arī Rastrelli celtnes Latvijā, tostarp Rundāles pils, neskatoties uz baroka centieniem pretoties antīkās ordera arhitektūras stingrajiem paraugiem, nav spējušas to izdarīt līdz galam. Pat rotaļīgais rokoko stils nespēja tikt galā ar kolonnām, šo klasiskās būvmākslas balstu šī vārda tiešajā un pārnestajā nozīmē.

Galvenais nav kolonnas, kapiteļi un dekors, galvenais antīkās mākslas nopelns ir tās spēja rast ģeniālu risinājumu attiecībām starp dabu un mākslu, starp dabisko harmoniju, kas ielikta cilvēkos, tos ietverošajā vidē un starp cilvēka vēlmi atrast mākslas skaistuma ideālu, to stilizējot un pārveidojot. Ir grūti atrast skulptūru, kas tik nevainojami savienotu reālistisku cilvēka veidolu ar māksliniecisko koncepciju, kā tas redzams romiešu portretos. Ne velti Antonio Kanovas vai Bertela Torvaldsena portretu skulptūras grūti atšķirt no romiešu paraugiem, kas tās iedvesmojuši.

Vai drīkst teikt, ka Ciceronam bijis lemts dzīvot laimīgā laikā, kad notika grandiozi sabiedriskie pārveidojumi, tapa vēsturiskā pieredze cīņā starp demokrātiju un autokrātiju, kad māksla bija skaista, un arī viss apkārtējais bija skaists un pareizs? Protams, nē. Pareiza un skaista nebija arī visa Cicerona dzīve. Viņš krita no slepkavas rokas 43. gadā pirms mūsu ēras, tikai gadu pēc tam, kad tāds pat liktenis bija ķēris viņa apkaroto diktatoru Jūliju Cēzaru. Cēzara drauga Marka Antonija sieva Flāvija pēc leģendas esot caurdūrusi mirušā Cicerona mēli, kā simbolisku sodu par griezīgajām filipikām, kuras pret viņas vīru bija raidījis nelaiķis orators. Ak, vai!

Vārds nav izdeldējams, grāmatas nedeg, arī pirms tūkstošiem gadu teiktā vārda spēks ar laiku tikai pieaug, kļūst par zīmogu un simbolu.

Man ir patīess gods šajā brīdī tikt piesauktam kopā ar Cicerona vārdu. Pusgadsimta laikā, kas man saistījies ar Rundāles pili, es ne vien palaikam vēros Cicerona marmora sejā, bet arī aizdomājos par viņa spēju mainīt lietu gaitu, tās ietekmēt ar vārdiem, iestāstīt un pārliecināt. Jo lielāka nozīme tam bija padomju laikā, kad realitāti aizklāja vārdu maģija, kad jēdzieni politika, zinātne, ekonomika tika aizstāti ar rituāliem un sholastisku, kad no tribīnēm skanēja vārdu virknes, kam bija maz kopīga ar loģiku un kas visbiežāk bija meli. Šķietami plānveidīgā valsts patiesībā attīstījās iracionāli un voluntāri, ar vārdiem varēja manipulēt, taču tos bija iespējams izmantot arī kaut kam labam un derīgam. Varbūt, ka man tas reizēm izdevās.

Paldies Latvijas Zinātņu akadēmijai par skaisto Cicerona godināšanas tradīciju! Ja arī latīņu valoda vairs neskan akadēmisko ēku sienās, tad antīko domātāju idejas nav mirušas, un nekad nemirs. Lai sveikti visi, kas ar saviem vārdiem kalpojuši Tikumam, kas slavējuši Labo un atmaskojuši Ļauno, kas cīnījušies par Taisnību un Godīgumu, vienalga, vai Latvijā vai plašajā pasaulē, vienalga, vai šodien vai tālā pagātnē! Un paldies tiem, kas arī mani pieskaitījuši svarīgo vārdu teicēju pulkam! Tagad Rundāles pilī, ejot garām Cicerona galvai, varēšu viņam pamirkšķināt ar kādu īpašu kopības sajūtu un pastāstīt, kuru no viņa laika politisko cīņu analogijām patlaban var vērot Latvijas arēnā. Un 7. decembrī, varēs pieminēt 2075. gadadienu kopš lielā oratora nāves.

Foto no I. Lancmaņa personīgā arhīva